

«...ЦІКАВО ДЛЯ РОЗУМУ»: МОЇ ПРИЧИНКИ ДО ФРАНКОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Авторка розповідає про причини свого звернення до франкознавчих студій, основного предмету свого наукового інтересу. Їх було декілька – як інституційного характеру, так і особистого. Серед останніх – «цікавість для розуму», поєднана з розумінням потреби заповнення «білих плям» у франкознавстві. Саме ці чинники зумовили вибір ключових дослідницьких ліній, серед яких студії над останнім десятиліттям Франка, його апокрифікою, рецепцією апокрифів у національному письменстві назагал.

Ключові слова: франкознавство, письменство, Іван Франко, дослідницькі лінії.

Історія української літератури ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема франкознавство, давнє українське письменство, апокрифи, порівняльне літературознавство... Так, зазвичай, у різного кшталту службових curriculum vitae окреслюю коло своїх наукових зацікавлень. Утім, цей ряд можна зредувати лише до студій Івана Франка, позаяк, за поодинокими винятками, усі мої просторіші наукові сюжети дотепер якщо не безпосередньо експлікували франківську тематику, то значною мірою були натхнені Франком. Сьогоднішні та й, сподіваюся, майбутні теж.

Чому саме Іван Франко? Причин декілька, притім різного характеру – інституційного й особистого.

Насамперед мене «франкізував» Музей Івана Франка у Львові, де я працювала після закінчення університету і якому завдячую, обіч іншого, любов до архівних пошуків, до першоджерельного матеріалу назагал. Перегородом «франкізація» продовжилася у відділі української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України, де мої колеги та друзі (Микола Ільницький, Богдана Криса, Любомир Сенік, Богдан Завадка, Тарас Лучук, Надія Пікулик, Мирослав Трофимук) так чи інак, хто більше, хто менше, перебували в гравітаційному полі Франкового генія. Відтак – в Інституті франкознавства

Львівського національного університету імени Івана Франка. В останньому дух Франка витав особливо. Витав не тому, що де-де, а там йому таки годилось витати, а тому, що, либонь, усі очільники й співробітники Інституту (незабутній Іван Овксентійович Денисюк, його учениця й наступниця на директорському «троні» Лариса Бондар, молоді адепти науки (Микола Легкий, Тарас Пастух, Богдан Тихолоз, Роман Голод, Святослав Пилипчук), а також ціла когорта симпатиків цього франкознавчого осередку, любили свого патрона щиро і говорили про нього повсякчас (писали теж, хоча усне франкознавство таки полюбляли особливо). І на науковому семінарі «Перехресні стежки», і під час щотижневих робочих засідань у п'ятницю, і під час кави. А ми з Іваном Денисюком ще й по дорозі з університету додому, оскільки мешкали в одному районі і, дяка Богові, допотопний тролейбус № 10 від університету до вул. Патона, що на околиці Львова, плентався довгенько: встигалося поговорити і про модернізм письменника, і про феномен дружби-ворожнечі (себто про Івана Франка і Михайла Павлика), і про те, що апокрифи не «з'їли» Франка, а також пообурюватись некоректному перенесенню терміну «народництво» на літературні явища і «потовктися» над моїми дисертаційними опусами (І. О. Денисюк був керівником моєї кандидатської дисертації і науковим консультантом докторської). До слова, оте керівництво в дорозі було просто чудесне. І коли згодом професор чомусь говорив, що зі всіх своїх численних учнів він мені чи не найменше прав пелюшки (так іронічно він називав своє керівництво дисертаціями), то я справедливо обурювалася й заперечувала, згадуючи передусім наше «дорожнє» франкознавство. А також своє зачарування його неймовірно філігранним аналізом Франкового художнього тексту – однією з багатьох граней щедрого обдарування вченого.

Є ще одна причина мого звернення до Франка. Осмислення творчого космосу митця, безлічі тих текстів і контекстів, на які він був «приречений» через свій універсалізм, було для мене завжди – дозволю собі скористатися тут словами Франка – «цікаво для розуму»¹, а не лишень продиктоване розумінням потреби заповнення «білих плям» у франкознавстві.

Саме оця цікавість «для розуму» диктувала вибір ключових дослідницьких ліній, змушувала не раз і «зраджувати» той чи той сюжет,

¹ У передмові до розвідки «Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди», Франко зауважував, що основним імпульсом для написання цієї роботи для нього був, власне, інтелектуальний інтерес: «Коли б мене запитав хто про мету і позитивні результати моєї праці, то я, мабуть, сказав би хіба: писав, що було цікаво для розуму».

обіравши його на півдорозі чи на початку дороги на користь цікавішого (принаймні цікавішого для мене), а відтак і потрібнішого. Так трапилося із задекларованою, модною «во времена оние» темою кандидатської дисертації про просторово-часові параметри поезії Франка, з якою я прийшла у щойно відновлений відділ української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича. Із того захоплення залишилася лише стаття «Поет будущини: деякі спостереження над категорією майбутнього в поезії Івана Франка», оприлюднена в «Українському літературознавстві. Іван Франко: Статті і матеріяли». Усе інше (незакінчені розвідки, папки виписок та нотаток до дисертації) без особливого жалю було віддане мишам на снідання.

Імпульсом до зміни теми дисертації стали ледь чи не випадково натраплені на сторінках часописів «Діло» (1915 року) і «Українське слово» (1916 року) декілька смеркальних поезій Франка: «З великої війни», «Під сей воєнний час», «Інвазія», «Усміх фортуни». Згадані тексти, велика за обсягом Франкова поетична спадщина 1914–1916 рр., яка донедавна зберігалася лише в рукописах в особистому архіві письменника в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, а також інші матеріяли, насамперед архівні, за якими я пошукувала вже цілеспрямовано, не лише визначили тематику моїх досліджень на тривалий час², але й позбавили від гріха гордині. Чому від гордині? Тому що тоді я була свято переконана: що-що, а біографію Франка я таки достеменно знаю, з огляду бодай на свій музейний досвід. Як виявилось, далєбі, ні. Могла хіба втішатися тим, що незаним пізній Франко був не лише для мене. Пригадую, як відраджував мене від теми дисертації про останнє десятиліття Івана Франка відомий львівський бібліограф і франкознавець Мирослав Мороз. «Про що ви будете писати? – дивувався він. – Адже Франко після 1908 року [вибуху недуги письменника в особливо гострій формі – Я. М.] для української літератури помер». Про це, мовляв, говорив і той, і той, і той.

Писати, проте, було про що. Про «найстрашніший» за означенням самого Франка, рік у його житті – 1908-й, про поета в дні Першої світової війни, про біографічну зумовленість його творчої спадщини, залежність її від життєвої основи, від особливостей психофізичної структури особистості автора... Інша річ, що писати про «остатню часть дороги» Івана

² Серед результатів цих досліджень – кандидатська дисертація «Іван Франко в 1908–1916 рр. Проблема наукової біографії», декілька монографічних видань, зокрема, «З останнього десятиліття Івана Франка» (Львів 1999, 208 с.), «І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908–1916» (Дрогобич 2006, 438 с.), десятки статей і публікацій першоджерельного матеріялу, у тому числі в додаткових томах до «Зібрання творів» письменника в 50-ти томах (у 52 томі).

Франка було непросто. Як зазначав свого часу Петро Карманський, говорити про велику трагедію письменника, спричинену тяжкою хворобою в 1908 році, «немає ні зваги, ні совісти». Власне, присутня в українському літературознавстві традиція остраху перед складними, неоднозначними сторінками особистого життя письменника й стала основною причиною того, що останній період життя Івана Франка, порівняно з іншими, найменше досліджувався. Одначе без осмислення болісної драми Франкового життя на схилі віку та складної природи його душевного світу немислимо увійти в непростий світ його творчості смеркальних років, не зрозуміти його взаємин з багатьма сучасниками, зрештою, не збагнути величі Франка як людини на цій хресній дорозі життя, незбагненної сили, могутності його духу.

Хоча, зізнаюся, тепер, із відстані прожитого й пережитого, я, мабуть, не взялася б за останнє десятиліття письменника. Писати тепер про духовну катастрофу письменника останніх літ життя було б незрівнянно важче, аніж на початку моєї дороги до Франка. Однак правда й те, що історія життя й творчості митця не відпускає мене й нині. Не відпускає, незважаючи на появу в останні роки багатьох по-справжньому цікавих (монографічних у тім числі) інтерпретацій Франкової спадщини як тексту, художнього та наукового (Валерія Корнійчука, Лариси Бондар, Андрія Скоця, Тамари Гундорової, Любомира Сеника, Романа Голода, Миколи Легкого, Тараса Пастуха, Наталії Тихолоз, Богдана Тихолоза, Алли Швець, Катерини Дронь, Михайла Гнатюка, Святослава Пилипчука, Олександри Сербенської, Зеновія Терлака, Флорія Бацевича та ін.) та біографічних студій (Ярослава Грицака передусім), незважаючи на оприлюднення невідомої чи маловідомої спадщини письменника та критичних матеріалів, здійснене франкознавчими осередками у Львові та в Дрогобичі. Осмислювати сторінки біографії Франка мені й далі «цікаво для розуму». Цікаво, серед іншого, пошукувати оптимальні дослідницькі стратегії для творення моделі письменницької біографії, для студій порівняльно-типологічного характеру (як-ось: Франко – Леся Українка, Франко – Михайло Павлик, Франко – Михайло Драгоманов), для вивчення львівського тексту письменника, художнього зосібна. Чи будуть реалізовані ці задуми? Час покаже.

Інший мій просторіший сюжет – апокрифіка Франка, рецепція апокрифів в українському письменстві назагал. Знову ж, я писала про «таємні» книги тому, що це «цікаво для розуму», і тому, що апокрифіка Франка, як і національна рецептивна модель міжнародного літературного матеріалу, в сучасному українському літературознавстві були майже *terra incognita*. Ба більше. Студії Франка в царині апокрифічної літератури, яким він надавав особливої ваги з огляду на ту «вельми важну роль»,

яку апокрифи відіграли в «історії духовного розвою народів», зокрема українського, у деяких його сучасників (утім, не лише сучасників) викликали лише жалі та згідні відгуки. Мовляв, «порпання» письменника в апокрифах стало пасткою для його творчої особистості (оте відоме: «Апокрифи з'їли Франка»), а відтак завдало непоправної шкоди всій українській літературі.

Апокрифи – пастка для Франка-митця? Якраз навідворіть, скажу його словами. «Таємні» книги дивовижною луною відбилися в багатьох творах письменника (поетичних і прозових), дарували йому безліч прекрасних мотивів і образів. І вловлювати оте відлуння «таємних» книг у Франкових текстах (для прикладу, в поемі «Іван Вишенський», поетичній картці «Як голова болить!...», гуцульських образках – новелі «Терен у нозі» й повісті «Як Юра Шикманюк брів Черемош», чудесній легендовій парості: «Смерті Каїна», «Легенді про Пилата», «Святій Доместіці», «Чудах святого Миколая»), було вельми і вельми «цікаво для розуму». Власне, апокрифічний код Франкового художнього тексту для мене став чи не найцікавішим сюжетом із «огрому» апокрифіки письменника.

Так само й тепер мені дуже цікаво відшукувати «сліди» «таємних» книг у текстах українських книжників різних епох, починаючи з творів, що постали на зарані нашого письменства (як-от «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Повість минулих літ», «Ходіння» ігумена Данила до Святої Землі), і закінчуючи «Енеїдою» Івана Котляревського, «Кулішем у пеклі» Пантелеймона Куліша, «Марією» Тараса Шевченка і «Прокляттям Рахіль» Лесі Українки. До слова, така густа апокрифічна помаркованість згаданих (і не згаданих тут) творів засвідчує, з-поміж іншого, і книжний характер української словесности, її діалог із літературою Сходу й Заходу, єдність і безперервність літературної традиції впродовж тисячолітнього розвою, зрештою, релігійний характер українського письменства.

Але повертаюсь до сюжету про апокрифіку Франка. Результатом мого таки вже багатолітнього «порпання» у Франкових текстах про апокрифи стала захищена 2006 р. докторська дисертація «Апокрифіка Івана Франка: проблема рецепції та інтерпретації», а також збірник «Апокрифи і легенди з українських рукописів у дзеркалі критики» / упоряд., перекл. (з нім., польськ., рос., чеськ.), передм. та прим. Ярослави Мельник (Львів 2001, 119 с.), монографія «Іван Франко й *biblia arosypha*» (Львів 2006, 512 с.), розвідка «Іван Франко. Благовіщення. Порівняльний дослід біблійної теми. З додатком благовіщенської драми Івана Дамаскина в віршованім перекладі на церковнослов'янську мову» / упоряд., передм. і прим. Ярослави Мельник (Львів 2009, 132 с.), перевидання із супровідною передмовою Франкового п'яти томного корпусу апокрифів («Апокрифи

і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко» (Львів 2006), а також десятки статей.

У цих розвідках мені, сподіваюся, бодай трохи вдалося спростувати тезу про те, що «апокрифи з'їли Франка», і показати, чим стало «порпання» в старому «папір'ї» для Франка особисто і для української науки та української літератури, як Франкові студії вписуються в контекст тогочасних досліджень апокрифічної літератури. А ще, скажімо так, заакцентувати на необхідності актуалізації традицій національної науки в європейському контексті й на потребі продовження студій у царині апокрифології зосібна. Сучасний період осмислення апокрифів у світовій науці, ознаменований організацією в Парижі міжнародного товариства, метою якого є видання й вивчення апокрифічних текстів, поява спеціалізованого міжнародного часопису «Ароссурґа», міжнародної серії видань апокрифічних рукописів («Corpus Christianorum. Series Arossurphorum») та численних наукових праць, у тому числі про відкриття великого корпусу апокрифічних пам'яток у Кумрані та в Наґ-Хаммаді, – все це майже не торкнулося української науки, яка на зламі ХІХ–ХХ ст. в особі Михайла Драгоманова, Івана Франка, Михайла Грушевського заманіфестувала таку могутню традицію в осмисленні й публікації пам'яток апокрифічної літератури. Сподіваюся, що проект «Християнські апокрифи», над реалізацією якого зараз працює кафедра класичних і візантійських студій Українського католицького університету у Львові (ще одна моя alma mater) і який передбачає переклад найрепрезентативніших християнських апокрифів українською мовою (задумано чотири томи), почасти заповнить цю прогалину. І сподіваюся, що буде в цьому й моя скромна лепта.

Yaroslava Melnyk

“...INTERESTING FOR THE MIND”:

MY CONTRIBUTION TO IVAN FRANKO STUDIES

In the essay, the author discusses the motives that led her to engage in Ivan Franko studies, which became her principal field of interest. These motives were of both institutional and personal nature. The latter included “the interest for the mind” that they provoked and the understanding of the need to fill the gaps in Franko studies. These factors prompted the choice of key research lines that comprise the last ten years of Ivan Franko’s literary activity, his studies of the Christian apocrypha, and the reception of the apocrypha in the Ukrainian literature in general.

Keywords: Ivan Franko, Franko studies, Ukrainian literature, lines of research.